

УДК 159.9.001

Сергієнко О. О.,

викладач-методист

навчально-методичного відділу,

Національний університет

цивільного захисту України

E-mail: sergienkooleksandr088@gmail.com

ОСОБИСТІСНІ ЯКОСТІ РЯТУВАЛЬНИКІВ З ОЗНАКАМИ ПРОФЕСІЙНОГО ВІДЧУЖЕННЯ

У статті представлено результати дослідження властивостей особистості та особистісних якостей рятувальників з проявами професійного відчуження. В екстремальних і надзвичайних умовах, до числа яких, зокрема, відносяться пожежі та стихійні лиха, суттєво підвищуються вимоги до окремих особистісних властивостей рятувальників. Тобто, професійна діяльність в особливих умовах значно впливає на особистість працівника: з одного боку, сприяє особистісному розвитку, а з іншого – деформує особистісні якості, тому виникає потреба у відборі фахівців, які не відповідають за своїми психологічними властивостями вимогам діяльності, або в перерозподілі їх по робочих місцях з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що особистісні властивості рятувальників, які ідентифікують себе з професією, і працівників з ознаками професійного відчуження, суттєво відрізняються. Фахівці, які мають високий рівень професійної ідентифікації, характеризуються, як порядні та ввічливі у взаємостосунках під час виконання професійних обов'язків та поза діяльністю. Вони, зазвичай, адекватно реагують на критику та зауваження, а в конфліктних ситуаціях керуються власними емоціями та амбіціями.

Фахівці, які відчужені від професійної діяльності, характеризуються як особистості, що часто бувають пригнічені, не задоволені своїм положенням або станом справ в професійній діяльності, що проявляється в неоперативності, нерішучості, незлагодженості в їхніх діях під час виконання завдань за призначенням. Ці фахівці характеризуються оточуючими як конфліктні, безвідповідальні, вперті та недисципліновані. На критику та зауваження можуть реагувати неадекватно. В цілому професійна діяльність для них є важкою та такою, що призводить до надмірного психічного напруження, швидкого стомлення, викликає відчуття безсилля і виснаження.

Ключові слова: особистісні якості, професійне відчуження, професійна діяльність, рятувальник.

Постановка проблеми. Особистісні якості – це складні, біологічно і соціально зумовлені компоненти людської індивідуальності. Своєрідність особистісних якостей кожного складають його психологічний портрет.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що професійна діяльність працівників ДСНС України, яка спрямована на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, протікає в особливих умовах і характеризується впливом значної кількості стресогенних чинників, які можуть призводити до зниження ефективності професійної діяльності, професійного вигорання і психосоматичних порушень за умови недостатнього розвитку професійно важливих якостей. Професія пожежного-рятувальника, безумовно, одна з найнебезпечніших: вони виконують рятувальні роботи, пов'язані з пожежогасінням, з повеннями, з природними катастрофами, а також займаються ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій. Неправильне рішення або дії у таких ситуаціях може поставити під загрозу здоров'я, життя, майно, самого рятувальника або інших людей.

В екстремальних умовах пожежному-рятувальнику необхідно оцінити ситуацію, прийняти правильне рішення і при цьому діяти коректно та ефективно. Ефективність професійної діяльності пожежних-рятувальників залежить як від властивостей особистості, так і від професійно важливих якостей, знань, умінь і навичок, набутих у професійному навчанні та діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням особливостей діяльності в екстремальних умовах та особистості працівників ДСНС України займаються такі вітчизняні вчені, як: В. В. Асоцький, Н. Є. Афанасьева, Г. С. Грибенюк, М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, С. М. Миронець, О. М. Кокун, О. Р. Охременко, Н. В. Оніщенко, О. Д. Сафін, Л. А. Перелигіна, Ю. О. Приходько, В. М. Попов, О. В. Тімченко та інші [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12].

Доведено, що формування особистості професіонала здійснюється впродовж усього професійного життя: починається з моменту виникнення мотиву освоїти певний вид діяльності, продовжується підготовкою у закладі вищої освіти, у ході професійної діяльності за фахом і досягнення високого рівня професійної майстерності та зрілості [3]. У цьому ж процесі професійного розвитку – професіогенезі, – який є досить складним і тривалим, зароджуються та вдосконалюються

професійно важливі якості фахівця. В екстремальних і надзвичайних умовах діяльності вимоги до окремих психічних властивостей особистості суттєво підвищуються та, водночас, численні механізми компенсації не спрацьовують. Якщо у професійній діяльності екстремальні ситуації виникають доволі часто, формується необхідність у відборі фахівців, які відповідають за своїми психологічним властивостям вимогам діяльності, або в перерозподілі їх по робочих місцях з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей [4].

При всьому різноманітті професійно важливих якостей можна назвати ряд з них, що є уніфікованими практично для будь-якого виду трудової діяльності. Зокрема, до таких якостей відносяться: відповідальність, самоконтроль, професійна самооцінка і декілька специфічних – емоційна стійкість, витривалість, ставлення до ризику тощо [5].

Психологічні відмінності між людьми можуть бути настільки значні, що деякі фахівці, незважаючи на достатнє здоров'я і активне прагнення оволодіти професією, фактично не можуть досягти необхідного мінімуму майстерності. Дослідження показують, що працівники ДСНС України, які не мають достатніх здібностей до роботи в даній службі, не тільки значно довше опановують діяльність, а й працюють гірше інших, найчастіше припускаються помилок, мають меншу надійність у роботі [12].

Постановка завдання. У сучасній психології діяльності в особливих умовах дотепер нерозробленими залишаються питання, які зовнішні та внутрішні чинники професійної діяльності призводять до формування професійного відчуження. На нашу думку, формування професійного відчуження рятувальників, окрім специфіки професійної діяльності, зумовлено також особистісними рисами, дослідження яких є метою цієї роботи.

Виклад основного матеріалу. Проведене раніше дослідження дозволило виокремити дві групи рятувальників: до першої групи увійшли фахівці, які ідентифікують себе з професією, а до другої – працівники з ознаками професійного відчуження [13].

Для вирішення завдань дослідження використовувався такий психодіагностичний інструментарій: «Гісенський тест», що дозволяє дослідити особливості, властивості та особистісні якості, соціальні установки і реакції особистості; «Фрайбургський багатofакторний особистісний опитувальник» (FPI), який дає можливість дослідити стани і властивості особистості, що мають першорядне значення для процесу соціальної адаптації та регуляції поведінки.

У дослідженні взяли участь 212 рятувальників віком від 20 до 45 років, стаж яких 1–25 років, до першої групи увійшло 114 працівників ДСНС, до другої – о 98 рятувальників.

Дані, отримані за допомогою «Гісенського тесту», представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Показники особистісних якостей рятувальників (у балах)

Шкали	Група 1 (n=114)	Група 2 (n=98)	T	p
Соціальне схвалення	27,2±9,3	19,4±6,6	3,35	0,001
Домінантність	26,4±9	24,76±8,5	0,62	–
Контроль (недостатній/надлишковий)	23,8±8,2	25,12±8,7	0,59	–
Гіпоманіакальність/репресивність	18,8±6,4	24,6±6,2	3,35	0,001
Відкритість/ замкнутість	22,6±7,8	30,6±9,2	3,39	0,001
Соціальні здібності	24,6±7,3	30,72±9,6	2,54	0,01

Отримані дані свідчать про те, що досліджувані групи 1(працівники, які ідентифікують себе з професією) за шкалами «соціального схвалення» та «домінантності» мають середній рівень з тенденцією до підвищення; за шкалами «контролю (недостатній /надлишковий)», «відкритості/замкнутості» та «соціальних здібностей» мають середній рівень; за шкалою «гіпоманіакальності/репресивності» працівники мають середній рівень з тенденцією до зниження.

Досліджувані групи 2 (працівники, які мають ознаки професійного відчуження) за шкалами «соціального схвалення» мають середній рівень з тенденцією до зниження; за шкалами «контролю» та «домінантності» мають середній рівень, за шкалою «гіпоманіакальності/репресивності» працівники мають середній рівень з тенденцією до підвищення, а за шкалами «відкритості/замкнутості» та «соціальних здібностей» рятувальники мають високий рівень.

За шкалою «соціального схвалення» виявлено значущі відмінності між показниками досліджуваних груп. Це свідчить про те, що досліджувані групи 1 впевнені в своїй позитивній соціальній репутації, вони виявляють повагу до інших людей, здатні успішно взаємодіяти з оточенням, в результаті чого більш популярні в колективі, прагнуть досягати поставленої мети. Досліджувані групи 2 будують стосунки у колективі на засадах неповаги до оточуючих, вони менш популярні у колективі, ніж інші працівники, через що в них формується негативне уявлення про свою соціальну репутацію. Ці працівники

відрізняються наявністю власного погляду на події, що зумовлює їхню поведінку, та можуть ухилитися від встановлених у колективі норм, які приймаються більшістю працівників, тому їх іноді засуджують. Дії оточуючих вони зазвичай сприймають зневажливо та не оцінюють адекватно.

За шкалою «домінантність» значущих відмінностей між показниками досліджуваних груп не виявлено. Це свідчить про те, що досліджувані групи 1 та 2 при прийнятті рішень використовують психосоціальні захисні форми поведінки, що не дає можливості проявитися повною мірою агресивності, залежності, імпульсивності та домагання на першість або терплячість. Це характеризує рятувальників обох груп як врівноважених особистостей, які здатні опанувувати свої емоції та приймати зважені рішення в надзвичайних ситуаціях.

За шкалою «контроль» значущих відмінностей також не виявлено. Це свідчить про те, що досліджувані обох груп не мають проблем ні з недостатнім, ні з надлишковим контролем, що дає змогу їх характеризувати, як таких, що помірно та раціонально використовують (розподіляють) час при виконанні службових обов'язків та завдань, покладених на них згідно з посадовими інструкціями.

За шкалою «гіпоманіакальність/депресивність» виявлено значущі відмінності між показниками досліджуваних груп. Дані свідчать про те, що досліджувані групи 1 рідко відчувають пригніченість, не схильні до рефлексії, критичного ставлення до себе, не приховують роздратування, якщо воно виникає, незалежні. Досліджувані групи 2 часто пригнічені, схильні до рефлексії, боязкі, залежні, самокритичні, мають занижену самооцінку, відчувають безпорадність. Досліджувані цієї групи характеризуються негативним емоційним тлом, частою зміною мотивації або невмотивованістю до професійної діяльності, незадоволеністю та загальною пасивністю в поведінці. Для них характерні думки про власну відповідальність за різні неприємні, важкі події у житті самої особистості або її близьких. Можуть відчувати песимізм та тугу з приводу майбутнього, депресивність може виявлятися у відчуженні особистості.

За шкалою «відкритість/замкнутість» виявлено значущі відмінності між показниками досліджуваних груп. Дані свідчать про те, що досліджувані групи 1 характеризуються як більш довірливі, відверті, щирі, відкриті перед іншими людьми, мають потребу в любові. Досліджувані групи 2 характеризуються як замкнуті, недовірливі, відсторонені від інших людей, вони прагнуть приховати потребу в любові. Також для них характерні: нерішучість, небажання висловлювати свої емоції, надчутливість до критики, вузький круг знайомих, страх знаходитися

в центрі уваги, сором'язливість, боязкість, надмірна серйозність. Такі працівники зазвичай не прагнуть брати ініціативу на себе у надзвичайних ситуаціях.

Крім цього, виявлено значущі відмінності між показниками досліджуваних груп також за шкалою «соціальні здібності». Дані свідчать про те, що досліджувані групи 1 характеризуються як активні, товариські, невимушені, конкурентоспроможні особистості з багатою уявою і здатністю на сильні почуття, схильні до успіху. Досліджувані групи 2 характеризуються нетовариськістю, слабкою здатністю до самовіддачі, нездатністю до тривалих уподобань, бідною фантазією, низьким особистісним потенціалом та відстороненістю від соціуму. Такі працівники не здатні спиратися на себе, у них недостатньо автономії, вони прагнуть підтримки близьких і заради цієї підтримки готові на відмову від власних інтересів, страждають від самотності і прагнуть втекти від тієї порожнечі, яку виявляють в собі кожного разу, коли виникають проблеми або з'являється тривога, тому вони прагнуть виконувати завдання поза межами колективу.

Таким чином, отримані результати дають можливість стверджувати, що особистісні якості досліджуваних групи 1 суттєво відрізняються від особистісних якостей досліджуваних групи 2. Ці відмінності виявляються в тому, що фахівці, які ідентифікують себе з професією, є активними, товариськими, вольовими, виваженими, впевненими в своїх силах особистостями, здатними до лідерства в колективі, раціонального використання свого професійного потенціалу, до ефективного виконання поставлених перед ними завдань. Вони успішніші та прагнуть до розвитку в межах професійної діяльності, ідентифікують себе з професією та співтовариством фахівців, у майбутньому пов'язують свою професійну кар'єру з системою ДСНС України.

Фахівці, які відчужені від професійної діяльності, характеризуються як такі, що часто бувають відстороненими від загальної справи в колективі та пасивними, пригніченими, безвідповідальними, нерішучими, песимістичними, безпорадними, недружелюбними, залежними, замкнутими, роздратованими, недовірливими. Це може виявлятися у вигляді безініціативності та слабкості самовіддачі при будь-яких надзвичайних ситуаціях.

За допомогою методики «Фрайбургський багатофакторний особистісний опитувальник» (FPI) були отримані дані, представлені в табл. 2.

Отримані дані свідчать про те, що досліджувані групи 1 за шкалою «невротичність» мають низький рівень; за шкалами «репресивність», «спонтанна агресивність» та «дратівливість» – середній рівень з тенденцією до зниження; за шкалами «товариськість», «реактивна

Таблиця 2

**Показники особистісних станів та властивостей
рятувальників (у балах)**

Шкали	Група 1 (n=114)	Група 2 (n=98)	t	P
Невротичність	4,8±1,7	5,5±1,9	0,49	–
Спонтанна агресивність	7,4±2,5	4,4±1,5	2,11	0,05
Депресивність	6,3±2,1	10,0±3,4	2,59	0,05
Дратівливість	6,4±2,2	10,0±3,4	2,52	0,05
Товариськість	8,1±2,8	9,4±3,2	0,91	–
Врівноваженість	11,1±3,7	6,7±2,3	3,08	0,01
Реактивна агресивність	7,9±2,7	11,4±3,9	2,45	0,05
Сором'язливість	7,6±2,6	8,6±2,9	0,70	–
Відкритість	10,8±3,7	7,5±2,6	2,31	0,05
Екстраверсія – інтроверсія	8,0±2,7	7,7±2,6	0,21	–
Емоційна лабільність	7,9±2,7	11,3±3,8	2,38	0,05
Маскулінність – фемінність	12,6±4,3	12,3±4,2	0,21	–

агресивність», «сором'язливість», «екстраверсія – інтроверсія» та «емоційна лабільність» – середній рівень; за шкалами «врівноваженість» та «відкритість» – середній рівень з тенденцією до підвищення, за шкалою «маскулінність – фемінність» – високий рівень.

Досліджувані групи 2 за шкалою «спонтанна агресивність» мають низький рівень; за шкалами «невротичність» та «врівноваженість» – середній рівень з тенденцією до зниження; за шкалами «товариськість», «сором'язливість», «відкритість» та «екстраверсія – інтроверсія» – середній рівень; за шкалами «репресивність», «дратівливість», «реактивна агресивність» та «емоційна лабільність» – середній рівень з тенденцією до підвищення, а за шкалою «маскулінність – фемінність» – високий рівень.

Аналіз отриманих даних показав, що за шкалою «невротичність» значущих відмінностей між показниками досліджуваних не виявлено ($t=0,49$). Це свідчить про те, що для досліджуваних обох груп більшою мірою характерні спокій, врівноваженість, емоційна зрілість, об'єктивність в оцінці себе та інших людей, постійність у планах та прихильностях. Зазвичай вони активні, бадьорі, ініціативні, чеснотливі, схильні до суперництва, їх відрізняє серйозність

і реалістичність, адекватне розуміння дійсності, висока вимогливість до себе. Здебільшого визнають власні недоліки і невдачі, не пригнічуються через дрібниці, відчувають себе добре пристосованими в професійній сфері, вважають за необхідне підкорюватися груповим нормам та правилам.

За шкалою «спонтанна агресивність» між показниками досліджуваних двох груп виявлено значущі відмінності. Дані свідчать про те, що досліджувані групи 1 мають помірно виражені потяги до гострих афективних переживань. В професійній діяльності діють без імпульсу і продумано, тому вони зазвичай отримують користь зі свого негативного досвіду. Легко вступають у контакт з оточуючими та справляють сприятливе враження завдяки впевненості у собі. Вони охоче беруть участь у колективних заходах, жваво відгукуються на будь-які події, що відбуваються, знаходять новизну та виявляють інтерес навіть у повсякденних дрібних справах.

Досліджувані групи 2 вимогливі та мають здебільшого негативне ставлення до соціальних норм та правил. Для них є нормою звуження кола інтересів і ослаблення почуттів. Таким особам часто повсякденне життя уявляється нудним і нецікавим. Вони відчувають байдужість до оточуючих та зазвичай не бачать нічого привабливого в подіях, які захоплюють інших людей, власних захоплень теж можуть не мати. Зміни у професійній діяльності не викликають інтересу, до нового ставляться обережно, з упередженням, більше цінують обов'язковість та перевірені методи роботи.

Виявлено значущі відмінності між групами також за шкалою «депресивність». Досліджувані групи 1 зазвичай характеризуються життєрадісністю, енергійністю і завзятістю. Вони відрізняються цілісністю поглядів, гнучкістю і різнобічністю поведінки, невимушеністю в міжособистісних стосунках, впевненістю в своїх силах, успішністю у виконанні різних видів діяльності, що вимагають активності, ентузіазму та рішучості.

Досліджувані групи 2 здебільшого притаманне зниження настрою, «зануреність» у власні переживання, їх часто вважають зарозумілими, недоступними, чим вони можуть викликати роздратування оточуючих та завдяки чому уникають спілкування. Але при цьому їм властиві: чуйність, душевна чутливість та постійна готовність до самопожертви. У тісному колі близьких друзів вони втрачають скутість і тривожність, можуть ставати веселими, балакучими, жартівливими. У справах їх характеризує старанність, сумлінність, обов'язковість у поєднанні з конформністю і нерішучістю, нездатністю прийняти рішення без коливань і невпевненості. У цілому професійна діяльність для них є важкою,

неприємною, такою, що протікає з надмірним психічним напруженням, швидко стомлює, викликає відчуття безсилля і виснаження. Їм часто складно зосередитися при виконанні професійних завдань. Швидко втомлюючись, вони втрачають контроль над психічними процесами, скаржаться на загальне відчуття тяжкості, ліні, «порожнечі в голові». Все це може супроводжуватися низьким рівнем концентрації уваги та уповільненням реакції на зовнішні подразники, а також зниженням настрою та виявляється у сповільненості мовлення і мислення. Їм часто дорікають за неоперативність, відсутність наполегливості й рішучості в діях. Події минулого і теперішнього життя, незалежно від їх дійсного змісту, викликають докори сумління, гнітюче передчуття неприємних наслідків.

За шкалою «дратівливість» між показниками досліджуваних двох груп виявлено значущі відмінності. Досліджуваним групи 1 властиві такі риси, як відповідальність, сумлінність, стійкість моральних принципів. У своїй поведінці вони зазвичай керуються почуттям обов'язку, прагнуть дотримуватися етичних стандартів, норм, правил поведінки, соціальних вимог. Висока сумлінність зазвичай поєднується з високим контролем і прагненням до затвердження загальнолюдських цінностей.

На протигагу, досліджувані групи 2 мають недостатньо сформовану саморегуляцію психічних станів, часто не здатні до роботи, яка вимагає напруження, більш високого рівня контролю за діями, вольових зусиль та концентрації. Ситуації з високим ступенем невизначеності переносять погано, розцінюючи їх як нездоланні. У деяких ситуаціях можуть розгубитися та «впасти у відчай». Зазвичай гостро переживають свої невдачі, можуть, поряд з реакціями самозвинувачення, демонструвати ворожість щодо оточуючих. Досліджувані цієї групи схильні до непостійності, ухиляються від виконання своїх обов'язків, часто не намагаються дотримуватися загально визнаних правил, суспільних вимог і культурних норм, можуть зневажливо ставитись до моральних цінностей.

За шкалою «товарищівість» значущих відмінностей між показниками досліджуваних не виявлено. Дані свідчать про те, що досліджувані групи 1 та 2 мають достатньо близьких друзів, в дружбі дбайливі, чуйні, теплі у стосунках, за бажанням можуть виявляти активну участь у житті своїх товаришів. Вони активно допомагають близьким, виявляють емпатію у стосунках з друзями.

Значущі відмінності між показниками досліджуваних груп виявлено за шкалою «врівноваженість». Дані свідчать про те, що досліджуваним групи 1 зазвичай властиві такі риси: відсутність внутрішньої напруги, свобода від внутрішніх конфліктів, задоволеність собою

і своїми успіхами, готовність дотримуватися норм і вимог. Ці працівники здатні контролювати свої емоційні вияви.

Досліджувані групи 2 часто перебувають у стані дезадаптації, тривоги, втрачають контроль над почуттями, іноді – можлива дезорганізація поведінки. У відвертих бесідах про себе скаржаться на безсоння, хронічну втому і виснаженість, власну непристосованість, безпорадність, занепад сил, неможливість зосередитися, розібратися у переживаннях, почуття самотності тощо. Такі люди можуть характеризуватися оточуючими як конфліктні, вперті, відсторонені та невпорядковані в поведінці. Брак конформності й дисципліни є найбільш частою зовнішньою ознакою їхньої поведінки.

За шкалою «реактивна агресивність» між показниками досліджуваних груп виявлено значущі відмінності. Дані свідчать про те, що досліджуваним групи 1 властиві активність, розкутість, сміливість у спілкуванні, прагнення до успіху в професійній сфері. Вони помірно поступливі, погоджуються з владою і авторитетами, завжди готові вислухати і прийняти корисні поради від старшої за віком або більш досвідченої особи.

Досліджувані групи 2 характеризуються слабкістю або незначеністю власних моральних орієнтирів та соціальних почуттів. Вони, як правило, байдужі до похвали і покарань, можуть нехтувати обов'язками і морально-етичними нормами. При зниженні духовних інтересів вітальні потяги посилюються. Працівники цієї групи часто прагнуть до негайного, невідкладного задоволення своїх бажань, незважаючи на обставини й інтереси оточуючих. Відчувають ворожі почуття щодо тих осіб, які хоч якоюсь мірою намагаються керувати їхньою поведінкою, змушують їх триматися в соціальних межах. Їхні бажання нестійкі, тому у них швидко настає пересичення з почуттям нудьги і роздратування. Таким працівникам приносить особливе задоволення демонстрація своєї влади, вони можуть змушувати страждати близьких людей. Ціннісні орієнтації досліджуваних, як правило, визначають всі їхні вчинки і поведінку. Щоб задовольнити свої власні бажання і прагнення до кар'єрного становлення, вони готові витратити багато сил і енергії, але бувають не вимогливими та безвідповідальними в професійній діяльності.

Не виявлено відмінностей за шкалою «сором'язливість» між показниками досліджуваних груп. Дані свідчать про те, що у досліджуваних групи 1 та 2 домінує сором'язливість, як одна з рис характеру, проте вони успішно з нею борються. Такі працівники іноді уникають спілкування, а інколи, навпаки, нудьгують без нього.

За шкалою «відкритість» між показниками досліджуваних виявлено значущі відмінності. Результати засвідчують, що досліджувані групи 1 та 2 характеризуються як відверті, сумлінні, комунікабельні. Досліджувані групи 2 характеризуються недостатньою відвертістю, помірною доброзичливістю, слабкою самовіддачею. Вони менш сумлінні при виконанні своїх функціональних обов'язків, а при проведенні масових заходів – менш комунікабельні.

За шкалою «екстраверсія-інтроверсія» між показниками досліджуваних груп значущих відмінностей не виявлено. Досліджуваними групами 1 та 2 притаманні помірна соціальна спритність, комунікативність у спілкуванні, активність, вони коректно оцінюють взаємини в колективі та вміють використовувати інших людей для досягнення власних цілей. Досліджувані прагнуть соціального успіху, за власним бажанням можуть досягати суспільного визнання своїх заслуг, чим можуть викликати невдоволення з боку тих людей, з якими їм доводиться мати справу. Іноді можуть виникати труднощі в контактах, прагненні до видів діяльності, не пов'язаних з широким спілкуванням, тому в деяких ситуаціях намагаються зберігати дистанцію у стосунках. Однак, вони не зосереджуються на своєму відчуженні, просто намагаються триматися в тіні, ні в що не втручаючись і не нав'язувати свою точку зору. Удавання й інтриги їм не властиві, вони з повагою ставляться до прав інших, цінують індивідуальність і своєрідність в людях, вважають, що кожен має право на власну точку зору. Велику увагу вони приділяють роботі, бачать в цьому сенс життя, цінують професіоналізм і майстерність, розглядають добре виконану роботу як особисту винагороду.

За шкалою «емоційна лабільність» між показниками досліджуваних груп виявлено значущі відмінності. Дані свідчать про те, що досліджувані групи 1 характеризуються як емоційно зрілі, не схильні до фантазій, мислячі тверезо і реалістично. У своїй поведінці вони керуються надійними, реальними цінностями. Успіхи інших людей і свої власні оцінюють за матеріальним статком і службовим положенням. Їм властиві: внутрішнє розслаблення, незалежність від конфліктів, задоволеність собою і своїми успіхами, готовність відповідати нормам і вимогам соціального оточення.

Досліджувані групи 2 характеризуються тонкою духовною організацією, чутливістю, вразливістю, образним сприйняттям навколишнього. Вони не сприймають грубих слів, неввічливих колег і тяжкої роботи, чутливі до реальних проблем життя. У спілкуванні з колегами вони бувають чемними, ввічливими та пунктуальними, намагаються не завдавати їм незручностей. Іноді можуть перебувати у стані дезадаптації, агресії, тривожності, втрачати контроль над своєю поведінкою.

Між показниками досліджуваних груп не виявлено значущих відмінностей за шкалою «маскуліність-фемінність». Досліджуваним груп 1 та 2 властиві сміливість, достатній професійний рівень при виконання будь-яких завдань, прагнення до самоствердження, схильність до ризику, до швидких та рішучих дій без достатнього їх обмірковування і обґрунтування. Інтереси таких людей практичні, судження – реалістичні, в поведінці їм може бракувати оригінальності та своєрідності. Досліджувані обох груп намагаються уникати складних, заплутаних ситуацій, нехтують відтінками і півтонами. Не завжди здатні розібратися в істинних мотивах власної і чужої поведінки, поблажливо ставляться до своїх слабкостей, не схильні до рефлексії та самоаналізу, люблять чуттєві задоволення, вірять в силу, а не в мистецтво.

Висновки. Таким чином, отримані результати дозволяють стверджувати, що особистісні властивості рятувальників обох груп суттєво відрізняються. Фахівці, які мають високий рівень професійної ідентифікації, характеризуються, як порядні та ввічливі у взаємостосунках під час виконання професійних обов'язків та поза діяльністю. Вони скромні та чемні у спілкуванні, характеризуються стабільністю у поведінці та, як правило, не мають схильності змінювати свої цілі та плани, які стосуються майбутнього. Вони, зазвичай, адекватно реагують на критику та зауваження, а в конфліктних ситуаціях керуються власними емоціями та амбіціями.

Фахівці, які відчужені від професійної діяльності, часто бувають пригнічені, не задоволені своїм положенням або станом справ в професійній діяльності, що проявляється в неоперативності, нерішучості, незлагодженості в їхніх діях під час виконання завдань за призначенням. На самоті почуваються комфортніше, ніж під час взаємодії в робочому колективі або в будь-якій групі взагалі. Ці фахівці в більшості випадків характеризуються оточуючими як конфліктні, безвідповідальні, вперті та недисципліновані. На критику та зауваження можуть реагувати неадекватно. В цілому професійна діяльність для них є важкою та такою, що призводить до надмірного психічного напруження, швидкого стомлення, викликає відчуття безсилля і виснаження.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми, тому ми вбачаємо перспективи подальших досліджень у діагностиці таких психологічних феноменів, як: особистісні цінності, професійна ідентичність та професійна мотивація, що в подальшому дозволить сформулювати принципи побудови програми психопрофілактики та психокорекції професійного відчуження працівників ДСНС.

Список використаних джерел

1. Асоцький В. В. Діагностика та прогнозування професійно-важливих якостей начальників караулів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту: автореф. ... канд. психол. н. / В. В. Асоцький. – НУЦЗУ. – Х., 2013. – 21 с.
2. Афанасьєва Н. Є. Психологічне консультування фахівців екстремального профілю: теорія, методологія, практика: монографія / Н. Є. Афанасьєва. – Харків: НУЦЗУ, 2017. – 315 с.
3. Грибенюк Г. С. Аналіз психологічних досліджень професійної діяльності фахівців Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту / Г. С. Грибенюк // Вісник Національної академії оборони України. – 2009. – № 3. – С. 150–161.
4. Екстремальна психологія: підручник / О. П. Євсюков, А. С. Куфлієвський, Д. В. Лебедев та ін.; [заг. ред. О. В. Тімченка]. – К.: «Август Трейд», 2007. – 502 с.
5. Кокун О. М. Зміст та структура психологічної готовності фахівців до екстремальних видів діяльності / О. М. Кокун // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2010. – Вип. 7. – С. 182–190.
6. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навчальний посібник / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.
7. Миронець С. М. Негативні психічні стани та реакції працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації: автореф. ... канд. психол. н. / С. М. Миронець. – Харків, 2007. – 25 с.
8. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти: монографія / Н. В. Оніщенко. – Харків: Право, 2014. – 584 с.
9. Охременко О. Р. Діяльність у складних, напружених та екстремальних / О. Р. Охременко. – К.: Національна академія оборони України, 2004. – 210 с.
10. Перелигіна Л. А. Профілактика станів психоемоційної напруги у працівників системи МНС України / Л. А. Перелигіна, Ю. О. Приходько // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2008. – Вип. 41. – С. 141–143.
11. Попов В. М. Вивчена безпорадність як деструкція професійної спрямованості особистості / В. М. Попов // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2012. – № 14. – С. 74–82.
12. Сафін О. Д. Людський чинник в особливих умовах діяльності та праці: психологічний аспект / О. Д. Сафін // Проблеми екстремальної та кризової психології. – 2010. – № 8. – С. 108–120.
13. Сергієнко О. О. Професійна ідентичність як детермінанта професійного відчуження працівників ДСНС України / О. О. Сергієнко // Науковий вісник Херсонського Державного університету. Серія: психологічні науки. – 2018. – Вип. 6. – С. 27–30.

References transliterated

1. Asoc'kyj V. V. Diagnostyka ta prognozuvannja profesijno-vazhlyvyh jakostej nachal'nykiv karauliv operatyvno-rjatuval'noi' sluzhby cyvil'nogo zahystu: avtoref. ... kand. psyhol. n. / V. V. Asoc'kyj. – NUCZU. – H., 2013. – 21 s.

2. Afanas'jeva N. Je. Psihologichne konsultuvannja fahivciv ekstremal'nogo profilju: teorija, metodologija, praktyka: monografija / N. Je. Afanas'jeva. – Harkiv: NUCZU, 2017. – 315 s.

3. Grybenjuk G. S. Analiz psihologichnyh doslidzen' profesijnoi' dijal'nosti fahivciv Operatyvno-rjatuval'noi' sluzhby cyvil'nogo zahystu / G. S. Grybenjuk // Visnyk Nacional'noi' akademii' oborony Ukrainy. – 2009. – № 3. – S. 150–161.

4. Ekstremal'na psihologija: pidruchnyk / O. P. Jevsjukov, A. S. Kuflijevskij, D. V. Ljebjedjev ta in.; [zag. red. O. V. Timchenka]. – K.: «Avgust Trejd», 2007. – 502 c.

5. Kokun O. M. Zmist ta struktura psihologichnoi' gotovnosti fahivciv do ekstremal'nyh vydiv dijal'nosti / O. M. Kokun // Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psihologii'. – 2010. – Vyp. 7. – S. 182–190.

6. Korol'chuk M. S. Social'no-psihologichne zabezpechennja dijal'nosti v zvyhajnyh ta ekstremal'nyh umovah: navchal'nyj posibnyk / M. S. Korol'chuk, V. M. Krajnjuk. – K.: Nika-Centr, 2006. – 580 s.

7. Myronec' S. M. Negatyvni psihichni stany ta reakcii' pracivnykiv avarijno-rjatuval'nyh pidrozdiliv MNS Ukrainy v umovah nadzvyhajnoi' situacii': avtoref. ... kand. psihol. n. / S. M. Myronec'. – Harkiv, 2007. – 25 c.

8. Onishhenko N. V. Ekstrena psihologichna dopomoga postrazhdalym v umovah nadzvyhajnoi' situacii': teoretychni ta prykladni aspekty: monografija / N. V. Onishhenko. – Harkiv: Pravo, 2014. – 584 s.

9. Ohremenko O. R. Dijal'nist' u skladnyh, napruzhenykh ta ekstremal'nyh / O. R. Ohremenko. – K.: Nacional'na akademija oborony Ukrainy, 2004. – 210 s.

10. Perelygina L. A. Profilyaktyka staniv psyhoemocijnoi' naprugy u pracivnykiv systemy MNS Ukrainy / L. A. Perelygina, Ju. O. Pryhod'ko // Onovlennja zmistu, form ta metodiv navchannja i vyhovannja v zakladah osvity. – 2008. – Vyp. 41. – S. 141–143.

11. Popov V. M. Vychena bezporadnist' jak destrukcija profesijnoi' sprjamovanosti osobystosti / V. M. Popov // Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psihologii'. – 2012. – № 14. – S. 74–82.

12. Safin O. D. Ljuds'kyj chynnyk v osoblyvykh umovah dijal'nosti ta praci: psihologichnyj aspekt / O. D. Safin // Problemy ekstremal'noi' ta kryzovoi' psihologii'. – 2010. – № 8. – S. 108–120.

13. Sergijenko O. O. Profesijna identychnist' jak determinanta profesijnogo vidchuzhennja pracivnykiv DSNS Ukrainy / O. O. Sergijenko // Naukovyj visnyk Hersons'kogo Derzhavnogo universytetu. Serija: psihologichni nauky. – 2018. – Vyp. 6. – S. 27–30.

Abstract

Sergienko O. O.,
teacher-counsellor,
Teaching and Methodical Department,
National University of Civil Defence of Ukraine
E-mail: sergienkooleksandr088@gmail.com

PERSONAL QUALITIES OF RESCUERS HAVING PROFESSIONAL ESTRANGEMENT

The article presents the research on personal qualities and characteristics of rescuers manifesting signs of professional estrangement. In extreme and extraordinary conditions, in particular, during fires and natural disasters, the requirements for certain personal characteristics of rescuers are significantly increased. That is, professional activity in special conditions significantly affects such professionals: on the one hand, personal development is promoted, and on the other hand, personal qualities can be deformed, therefore, it is necessary to determine specialists whose psychological characteristics do not correspond to the requirements of their work, or to re-allocate them for workplaces with taking into account their individual psychological peculiarities.

The obtained results suggest that personal qualities of rescuers identifying themselves with their profession and rescuers with signs of professional estrangement are significantly different. Professionals with a high level of professional identification are characterized as decent and courteous in relations at work and out-of-work. They usually respond adequately to criticism or remarks, and behave on the base of their own emotions and ambitions at conflict situations.

Specialists manifesting professional estrangement are often characterized as depressed individuals, dissatisfied with their position or the state of affairs at their work; so they often show ineffectiveness, indecision, and inconsistency in their actions during assignment implementations. Such specialists are characterized by their colleagues as conflict, irresponsible, stubborn and undisciplined people. They can respond inadequately on criticisms or comments. In general, the professional work for them is too difficult and leads to excessive mental stress, rapid fatigue, a feeling of impotence and exhaustion.

Key words: *personal qualities, professional estrangement, professional work, rescuer.*

Отримано – 14 січня 2019

Рецензовано – 21 січня 2019

Прийнято – 30 січня 2019

Received – January 14, 2019

Revision – January 21, 2019

Accepted – January 30, 2018